

De Nederlandse export van agrarische produkten naar derde landen

MR. DRS. C.J. JEPMA – DRS. M.C. QUIST*

In het algemeen wordt de agrarische sector als één van de sterkste exportsectoren van onze economie beschouwd. Vaak wordt de innoverende en steeds naar nieuwe markten zoekende ondernemer in de land- of tuinbouw ten voorbeeld gesteld aan het overige bedrijfsleven. In dit artikel wordt onderzocht of de agrarische export werkelijk zo'n gunstige ontwikkeling heeft doorgemaakt als veelal wordt gedacht. Daartoe wordt de Nederlandse landbouwexport naar niet-EG-landen vergeleken met die van de EG als geheel. Het blijkt dan dat Nederland op derde markten duidelijk terreinverlies heeft geleden ten opzichte van concurrerende landen uit de EG. Opvallend is voorts dat de verliezen aan marktaandeel vooral groot waren op snel expanderende markten, met name in de derde wereld. De Nederlandse agro-ondernemer mag dan gunstig afsteken bij zijn niet-agrarische collegae, uit deze internationale vergelijking komt hij toch niet zo dynamisch naar voren als gedacht.

Inleiding

In de jaren zeventig was ruim 40% van het nationaal inkomen in Nederland afkomstig van de export van goederen en diensten. Eén van de sectoren die in de export een vooraanstaande rol vervult is de landbouwsector. Deze is ten opzichte van andere sectoren in steeds sterkere mate op de export gericht; terwijl de bijdrage van de landbouw aan het nationaal inkomen in 1970 6,4% bedroeg, en dit percentage in 1980 bijna was gehalveerd (3,6%), daalde het aandeel van de landbouwexport in de totale Nederlandse export over diezelfde periode slechts van 27,5% tot 22,6%. Mede op basis van dergelijk cijfermateriaal is in Nederland de opvatting vrij algemeen dat de export van landbouwprodukten één van de terreinen is waarop Nederland zeer succesvol is en in de toekomst zal kunnen blijven. Door de Commissie-Wagner wordt de agrarische en voedingsmiddelenindustrie bij voorbeeld genoemd als één van de hoofdaandachtsgebieden, die de basis moeten vormen voor de herindustrialisatie in Nederland 1).

Tegen deze achtergrond zal hier aandacht worden besteed aan de vraag of de Nederlandse landbouwsector inderdaad zo'n sterke positie op exportmarkten inneemt als vaak wordt aangegomen. Ten einde deze vraag te beantwoorden zal de exportprestatie van de agrarische sector niet, zoals veelal geschiedt, worden vergeleken met die van andere sectoren in de Nederlandse economie. Immers, conclusies op basis van een dergelijke vergelijking zijn niet zo veelzeggend, omdat het bij voorbeeld heel goed mogelijk is dat de internationale vraag naar landbouwprodukten in de beschouwde periode relatief snel is toegenomen, zodat de exportprestatie van de landbouwsector ten opzichte van die van andere sectoren in positieve zin wordt beïnvloed door ontwikkelingen welke niet rechtstreeks of binnenlandse ontwikkelingen berusten 2). Een betere beoordeling van de exportprestatie van de Nederlandse landbouw is mogelijk door de ontwikkeling van de Nederlandse agrarische export met die van concurrerende aanbieders te vergelijken. Deze aanpak zal hier voor de exportontwikkeling van de agrarische sector in de periode 1971-1980 worden gevolgd.

Een aspect waar hier in het bijzonder op wordt ingegaan, en dat met name ook van belang kan zijn voor de exportprestatie van de Nederlandse agrarische sector in de jaren tachtig, heeft betrekking op de bestemming van de export. Nadat in de jaren

zestig en, zij het in mindere mate, zeventig de afzetmogelijkheden op de EG-markt ook voor de landbouwprodukten zeer sterk waren toegenomen, lijken de laatste jaren de afzetmogelijkheden voor deze produkten binnen de EG minder gunstig vanwege verzadigingsverschijnselen en toegenomen (onderlinge) concurrentie 3). De groei van de Nederlandse export van relevante landbouwprodukten 4) naar andere EG-landen blijkt in de tweede helft van de jaren zeventig dan ook te zijn afgenomen. Dit groeipercentage bedroeg in de periode 1956-1975 jaarlijks gemiddeld 11,7 en in de periode 1976-1980 nog slechts 3,7. De overeenkomstige percentages voor de Nederlandse agrarische export naar derde landen 5) (de landen buiten de EG) bedroegen, mede door de snelle toename van de koopkracht van de olie-exporterende ontwikkelingslanden en opkomende industrielanden, respectievelijk 6,3 en 13,1 6). Het is niet onwaarschijnlijk dat dit beeld zich ook in de toekomst zal blijven voordoen, zodat het van belang lijkt het onderzoek naar de exportprestatie van de

* De auteurs zijn verbonden aan de Vakgroep Algemene Economie van de Rijksuniversiteit Groningen. Het artikel vormt een verkorte weergave van een deel van een onderzoek dat werd verricht in opdracht van het Ministerie van Landbouw en Visserij. Het eindverslag van de eerste fase van het onderzoek is op aanvraag bij de auteurs verkrijgbaar. (Het eindverslag van de tweede fase van het onderzoek, waarin een aanvullende enquête onder het agrarische bedrijfsleven is gehouden, verschijnt in de zomer van 1984.)

1) Voor een vooronderzoek ten behoeve van de Commissie-Wagner, zie J.H.J.P. Tettero, *Agribusiness, de positie van Nederland in de wereldhandel 1976-1980*, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 1982.

2) Los hiervan staat dan ook de vraag of het feit dat agrarische produkten een belangrijke component van het Nederlandse exportpakket vormen, een gunstige invloed op de ontwikkeling van de Nederlandse export uitoefent.

3) Landbouw Economisch Instituut (LEI), *Landbouw-Economisch Bericht*, 1981, blz. 96.

4) Dit zijn alle produkten die door de Nederlandse landbouw zelf worden voortgebracht.

5) De termen derde landen en derde markten worden hier door elkaar gebruikt. De term derde wereld heeft in dit onderzoek betrekking op de groep van de ontwikkelingslanden; zie ook voetnoot 19.

6) LEI, *Landbouw-Economisch Bericht*, 1976, blz. 87 en 1981, blz. 96.

Nederlandse landbouwsector toe te spitsen op de afzet naar de exportmarkten buiten de EG 7,8).

In het kader van bovengenoemde probleemstelling is een tweetal decompositie-analyses toegepast op de exportstromen van Nederlandse landbouwproducten. In de eerste analyse worden de ontwikkelingen in de Nederlandse agrarische export naar derde landen onderzocht; daarna wordt de analyse toegespitst op de export naar de 25 uit hoofde van de omvang van de invoervraag naar Nederlandse agrarische producten belangrijkste ontwikkelingslanden. Op deze wijze kan niet alleen worden nagegaan hoe de exportprestatie van ons land op deze markten zich ontwikkelde vergeleken met die van de EG als totaal, maar ook welke invloed de wijze waarop de export is samengesteld heeft uitgeoefend op de ontwikkeling van de totale export, en hoe het concurrentievermogen van de Nederlandse agrarische producten op de diverse deelmarkten over de beschouwde periode dient te worden beoordeeld.

De opzet van dit artikel is als volgt. Eerst zal de methode waarmee de decompositie-analyse is uitgevoerd („constant market shares” (cms)-analyse) kort worden toegelicht. Daarna zullen achtereenvolgens de resultaten van de decompositie-analyses van de Nederlandse landbouwexport naar derde landen en naar de 25 belangrijkste ontwikkelingslanden worden toegelicht. Vervolgens wordt kort stilgestaan bij de mogelijke invloed van het Europese landbouwbeleid op de resultaten van het onderzoek. Ten slotte volgen slotopmerkingen.

Methode

De gedachtengang achter de cms-analyse is dat men slechts een uitspraak kan doen over de ontwikkeling van de uitvoer van een land, wanneer men deze vergelijkt met de ontwikkeling van de uitvoer van een referentiegroep. Deze referentiegroep bestaat als regel uit een groep van landen waarmee het land in kwestie op derde markten concurreert. In het kader hiervan wordt een „normale” uitvoerontwikkeling van het land gedefinieerd als die waarbij de groei van de export van het land vanaf een bepaald basistijdstip gelijk is aan die van de referentiegroep, zodat het marktaandeel van het land ten opzichte van de referentiegroep constant blijft. Deze „normale” uitvoerontwikkeling dient als maatstaf aan de hand waarvan de feitelijke uitvoerontwikkeling van het land wordt beoordeeld: neemt de feitelijke uitvoer sneller (minder snel) toe dan de „normale” uitvoer, dan moet sprake zijn van een toename (afname) van het marktaandeel van het land in kwestie. Dit kan worden opgevat als een indicatie van een „goed” („slecht”) concurrentievermogen.

Veronderstelt men dat de totale export van een land opgebouwd is uit individuele handelsstromen welke zich van elkaar onderscheiden doordat ze zich naar (min of meer) gescheiden afzetmarkten bewegen, dan kan men de aangegeven gedachtengang op alle individuele handelsstromen toepassen: de „normale” verandering van de export en de restfactor (het verschil tussen de feitelijke en „normale” verandering in de export) wordt dan per handelsstroom vastgesteld. Telt men alle „normale” handelsstromen die binnen de totale uitvoer kunnen worden onderscheiden bij elkaar op, dan verkrijgt men de verandering van de totale export bij een constant marktaandeel van alle individuele handelsstromen; telt men de restfactoren op, dan verkrijgt men het saldo van alle veranderingen in de marktaandelen in de individuele afzetmarkten.

Nu kan men op verschillende manieren individuele handelsstromen onderscheiden. Als regel gebeurt dit door zowel te des-aggregeren naar goederengroep als naar bestemmingsgebied, en wordt een individuele handelsstroom dus bepaald door de goederengroep waaruit hij bestaat én het bestemmingsland of -gebied waarnaar hij zich beweegt. In dat geval is het aantal handelsstromen dus gelijk aan het produkt van het aantal goederengroepen en bestemmingslanden dat men onderscheidt.

In dit onderzoek is, ten opzichte van vele andere onderzoeken, een meer verfijnde decompositie toegepast (zie de figuur 9,10). In de figuur wordt een zestal effecten onderscheiden; te zamen zijn deze per definitie gelijk aan de verandering van de export van het land in kwestie: (a) geeft aan wat de uitvoerverandering van het land geweest zou zijn wanneer het land een zelfde ex-

Figuur De verschillende effecten die met behulp van de „constant market shares”-analyse binnen de exportontwikkeling kunnen worden onderscheiden

	toename op grond van schaaleffect (a)	markteffect (b)	
Feitelijke toename van de export	toename op grond van structureffect	goedereffect (c)	interactie-effect (d)
	toename op grond van concurrentie-effect	statisch concurrentie- effect	(e)
		dynamisch concurrentie- effect	(f)

portstructuur als de referentiegroep zou hebben gehad en tevens het marktaandeel zou hebben gehandhaafd; dit effect wordt wel het „schaaleffect” genoemd. De termen (b) en (c) en (d) te zamen geven aan in welke mate het verschil tussen de exportstructuur van het beschouwde land en de referentiegroep de verandering in de uitvoer van het land beïnvloedt, waarbij (b) betrekking heeft op de invloed van de structuur van de afzetmarkten, (c) op die van de goederenstructuur en (d) op de mate waarin er samenhang bestaat tussen de produkt- en marktstructuur. De term (b) zal het „markteffect” worden genoemd, (c) zal als het „goedereffect” worden aangeduid en (d) als het „structureel interactie-effect” 11); (a) t/m (d) te zamen zijn gelijk aan de verandering van de export van het land wanneer alle, afzonderlijk naar goederengroep en bestemmingsland gespecificeerde, handelsstromen een constant marktaandeel gehouden zouden hebben. De termen (e) en (f) hebben dus per definitie betrekking op de verandering in de uitvoer ten gevolge van veranderingen in de marktaandelen en kunnen onder bepaalde voorwaarden 12) worden opgevat als indicatoren van het concurrentievermogen van het land. De term (e) geeft dan aan in welke mate de uitvoer per sal-

7) De Nederlandse agrarische export naar derde landen bedroeg in 1980 f. 7.9 mrd., d.i. 25% van de totale Nederlandse agrarische export.

8) Ook is denkbaar dat er op korte termijn geen oplossing voor de financiële problemen van de EG-landbouwpolitiek wordt gevonden als gevolg waarvan landen een eigen landbouwbeleid kunnen gaan voeren. De exportmogelijkheden binnen de EG zouden hierdoor verminderen.

9) Voor een uitvoeriger uiteenzetting, zie C.J. Jepma, De cms-analyse: een verbetering van de toepassingsmogelijkheden, Memorandum van het IEO, No. 76, Groningen, 1981.

10) In formule (de vermenigvuldigtens zijn in deze vergelijking achterwege gelaten):

$$\Delta q = S_0 \Delta Q + \left(\sum_{ij} S_{ij0} \Delta Q_{ij} - \sum_{i0} S_{i0} \Delta Q_i \right) + \left(\sum_{ij} S_{ij0} \Delta Q_{ij} - \sum_{j0} S_{j0} \Delta Q_j \right) +$$

(a) (b) (c)

$$\left(\left(\sum_{i0} S_{i0} \Delta Q_i - S_0 \Delta Q \right) - \left(\sum_{ij} S_{ij0} \Delta Q_{ij} - \sum_{j0} S_{j0} \Delta Q_j \right) \right) +$$

(d)

$$+ \sum_{ij} \Delta S_{ij} Q_{ij0} + \sum_{ij} \Delta S_{ij} \Delta Q_{ij}$$

(e) (f)

waarin:

Δ = interval;

q = export van het betrokken land;

Q = export van de referentiegroep;

$S = q/Q$.

Het subscript 0 geeft aan dat het om de waarde van de variabele in de basisperiode gaat. De subscripten i en j hebben betrekking op de onderscheiden goederen en afzetgebieden.

11) Zulks in navolging van Jepma, op.cit., blz. 9. Het effect (d) geeft aan in welke mate de feitelijke regionale verdeling van de afzet de omvang van het goedereffect beïnvloedt (of omgekeerd de mate waarin de goederenverdeling de omvang van het markteffect beïnvloedt). Een negatief effect duidt op een positieve interactie en omgekeerd.

12) Deze voorwaarden zijn dat de handelsstromen volledig vraagbepaald zijn en dat internationale vraagontwikkelingen bij onveranderd concurrentievermogen volstrekt neutraal zijn t.a.v. de verschillende leveranciers. Zie V.D. Ooms, Models of comparative export performance, Yale Economic Essays, jg. VII, 1967, blz. 103-141.

do is veranderd door veranderingen in de marktaandeelen van het land bij een gegeven omvang van de internationale handel; (f) geeft aan in hoeverre daarnaast de uitvoer per saldo verandering ondergaat door de interactie tussen veranderingen in de marktaandeelen en de veranderingen in de internationale handelsstromen gedurende het beschouwde interval 13). De termen (e) en (f) worden hierna respectievelijk als het „statische” en het „dynamische concurrentie-effect” aangeduid.

De agrarische export naar derde landen

De decompositie volgens de methode zoals hiervoor is aangegeven, is toegepast op de (waarde) gegevens 14) van de Nederlandse agrarische export naar derde landen over de periode 1971-1980 met het doel na te gaan welke factoren de ontwikkeling van deze uitvoer hebben beïnvloed. Daarbij is de totale Nederlandse agrarische export zodanig gesplitst in 17 goederengroepen 15) alsmede in tien bestemmingsgebieden 16), dat een gegevensbestand werd verkregen dat zo goed mogelijk met de totale Nederlandse agrarische export naar derde landen overeenkomt; als referentiegroep zijn de gezamenlijke landen van de EG gebruikt (voortaan aan te duiden als EG), omdat deze groep landen als de voornaamste concurrent van Nederland op derde markten kan worden beschouwd en omdat deze landen, qua afstand ten opzichte van derde landen, landbouwpolitiek en ontwikkelingsniveau, goed met Nederland vergelijkbaar zijn. Als inputs in de analyse zijn de driejaarlijkse (voortschrijdende) gemiddelden van de jaargegevens gebruikt ten einde incidentele verstoringen uit te schakelen; de analyse werd met intervallen van één jaar toegepast. De uitkomsten voor het eerste en laatste interval werden verkregen door waar geen driejaarlijkse gemiddelden konden worden berekend met jaarcijfers te werken.

De belangrijkste resultaten van de toepassing van de cms-analyse zijn in tabel 1 weergegeven. De belangrijkste conclusies welke uit de tabel kunnen worden afgeleid zijn:

Tabel 1. De uitkomsten van een decompositie-analyse van de Nederlandse agrarische export naar derde landen over de periode 1971-1980 in mln. gld.

Schaaleffect (a)		4.219	
Markteffect (b)	117		
Goedereneffect (c)	- 449		
Structureel interactie-effect (d)	232		
Structuurinvloed (b t/m d)		- 100	
Toename bij constante marktaandeelen (a t/m d)			4.119
Statisch concurrentie-effect (e)	- 202		
Dynamisch concurrentie-effect (f)	- 275		
Concurrentie-effect totaal (e + f)			- 477
Feitelijke toename van de Nederlandse agrarische export naar derde landen (a t/m f)			3.642

Bron: OECD, *Trade by Commodities*, serie B, diverse jaargangen; eigen berekeningen.

- de feitelijke toename van de Nederlandse agrarische export naar derde landen is over de betrokken periode (cumulatief)

Tabel 2. De totale omvang van de effecten van een decompositie-analyse over de periode 1971-1980 per jaar en voor de totale periode, in mln. gld.

Effect	Jaar									totaal
	1971-1972	1972-1973	1973-1974	1974-1975	1975-1976	1976-1977	1977-1978	1978-1979	1979-1980	
Schaaleffect (a)	359,7	411,4	334,1	134,7	113,6	222,0	453,2	898,6	1291,6	4218,9
Markteffect (b)	- 51,6	- 7,4	45,1	33,8	32,1	- 2,2	28,4	23,5	15,6	117,4
Goedereneffect (c)	- 73,3	- 79,1	- 86,0	- 57,0	45,9	42,2	95,4	- 149,5	- 187,2	- 448,7
Interactie-effect (d)	11,7	22,9	7,4	- 6,8	25,4	39,2	43,2	50,4	38,5	231,8
Structuurinvloed (b t/m d)	- 113,2	- 63,3	- 33,5	- 30,0	103,4	79,2	167,0	- 75,6	- 133,1	- 99,5
Statisch concurrentie-effect (e)	60,6	16,7	42,1	87,4	17,0	- 62,7	- 231,1	- 118,3	- 14,2	- 202,5
Dynamisch concurrentie-effect (f)	- 10,4	2,1	- 16,3	- 27,2	- 26,7	- 21,0	- 71,1	- 64,7	- 40,6	- 274,9
Totaal	296,7	366,6	326,4	164,9	207,3	217,5	318,0	640,0	1.103,7	3.642,0

a) Met de aanduiding 1971-1972 wordt bedoeld, dat de verandering van de handelsstromen, opgevat als het verschil tussen die over 1972 en 1971, wordt geanalyseerd.

Bron: zie tabel 1; eigen berekeningen.

circa f. 475 mln. en daarmee ongeveer 12% achtergebleven bij de toename die zich bij constante marktaandeelen (ten opzichte van de EG-landen) op derde markten zou hebben voorgedaan. Gemiddeld bleef de waardetoeename van de Nederlandse agrarische export jaarlijks dus circa f. 50 mln. achter ten opzichte van de toename die nodig was om constante marktaandeelen te behouden;

- de genoemde daling in de marktaandeelen werd niet alleen veroorzaakt door het statische concurrentie-effect, maar vooral door het dynamische concurrentie-effect. Dit laatste effect is naar verhouding zelfs erg omvangrijk 17). Dat betekent niet alleen dat de marktaandeelen over het algemeen daalden, maar ook dat de dalingen in de marktaandeelen zich zeer sterk concentreerden op snel expanderende afzetmarkten. Juist wanneer zich een snelle toename van de invoervraag vanuit een bepaalde afzetmarkt voordeed, misten de Nederlandse exporteurs kennelijk regelmatig de geboden afzetkansen;
- het effect van de daling van de marktaandeelen werd nog versterkt door de ongunstige invloed van de exportstructuur; deze ongunstige invloed betreft volledig het goedereneffect en niet het markt- of interactie-effect.

Bovengenoemde effecten kunnen nader worden geanalyseerd aan de hand van het verloop van de genoemde effecten in de tijd. Uit de tabel waarin dit is weergegeven, tabel 2, blijkt:

13) Zie omtrent dit effect ook: J.D. Richardson, *Constant-Market-Shares analysis of export growth*, Doctoral Dissertation, University of Michigan, (unpublished), 1970, blz. 45-51; R.E. Baldwin, *The commodity composition of trade: selected industrial countries, 1900-1954*, *Review of Economics and Statistics*, jg. XL (supplement februari), 1958, blz. 55-72 en C.J. Jepma, op.cit., blz. 24-27.

14) Er is niet met hoeveelheidsgegevens gewerkt, omdat de waardeontwikkeling van de export vanuit het oogpunt van de betalingsbalansontwikkeling een interessantere variabele is dan de volumeontwikkeling; bovendien zijn de volumegegevens onbetrouwbaar, omdat deze in de statistieken slechts kunnen worden benaderd.

15) De goederengroepen met hun respectieve SITC-codenummers zijn: levende dieren (001); vlees, vers, gekoeld of ingevroren (011); verwerkt vlees (014); melk en room (022); boter (023); kaas en gestremde melk (024); eieren (025); vis en visproducten (03); granen (04); groente, vers, gekoeld of ingevroren (054); verwerkte groente (056); fruit en noten, vers of gedroogd (057); verwerkt fruit (058); suiker en suikerproducten en honing (06); voedergranen (08); verschillende voedselproducten (09); huiden en bont (21).

16) Als bestemmingsgebieden werden onderscheiden: de VS en Canada; Japan, Australië en Nieuw-Zeeland; de EFTA-landen; Turkije, Griekenland en Spanje; de landen met staathandel; de ontwikkelingslanden in Afrika; de ontwikkelingslanden in het Midden-Oosten; de ontwikkelingslanden in het Verre Oosten; de ontwikkelingslanden in Oceanië; Voor een precieze opsomming, zie bij voorbeeld OECD, *Trade by Commodities*, Serie B.

17) Gegeven het feit dat de gemiddelde waarde van Q_{ij} over alle waarnemingen bij deze gegevens ongeveer vijf keer zo groot is als de gemiddelde waarde van ΔQ_{ij} over alle waarnemingen, zou het statische concurrentie-effect eveneens ongeveer vijf keer zo groot zijn als het dynamische concurrentie-effect, wanneer de waarden ΔS_{ij} „at random” over die van Q_{ij} en ΔQ_{ij} zouden zijn verdeeld. Aangezien het dynamische concurrentie-effect hier zelfs groter is dan het statistische concurrentie-effect, moet gelden dat de verminderingen (verbeteringen) in het marktaandeel vooral de handelsstromen betroffen, die relatief snel (traag) groeiden.

- dat het schaafeffect vooral in de laatste twee jaren zeer sterk toenam. Kennelijk deed zich in die jaren een hausse voor in de groei van de invoervraag naar agrarische producten uit de EG vanuit derde markten die de ontwikkelingen daarvoor verre overtrof;
- dat het markteffect over het algemeen positief was, waarbij dit effect in de loop van de jaren zeventig nauwelijks afzwakte. De belangrijkste oorzaak hiervan is gelegen in het relatief grote aandeel van het Midden-Oosten als bestemmingsgebied van de Nederlandse producten in combinatie met de zeer sterke groei van de invoervraag naar landbouwproducten in die gebieden;
- dat het goedereneffect in de eerste helft van de periode duidelijk negatief was, daarna tussen 1975 en 1978 positieve waarden aannam, maar ten slotte weer zeer sterk terugviel. De opleving in het goedereneffect in de tweede helft van de jaren zeventig lijkt vooral samen te hangen met de sterke afname van de waarde van de Europese afzet van granen in het Verre Oosten, Afrika en de landen met staatshandel, in combinatie met de relatief geringe betekenis van het aandeel van granen in de Nederlandse export naar derde landen. Dit effect werd in die periode nog versterkt door de snelle toename van de afzet naar verre markten van zuivelproducten, producten waarvan ons land een naar verhouding belangrijke leverancier is. In de periode daarna trok de export van granen naar derde markten weer zeer sterk aan, zodat het geringe aandeel van granen in het Nederlandse exportpakket een nadeel vormde voor de groei van de totale export. Bovendien groeide de afzet van zuivelproducten naar derde markten aan het einde van de jaren zeventig juist minder sterk dan gemiddeld. Hierdoor moest het goedereneffect wel weer verslechteren;
- dat het interactie-effect, dat aangeeft in welke mate de producten waarnaar een relatief snel (langzaam) groeiende vraag bestaat ook worden afgezet op markten waarop van een relatief snel (langzaam) groeiende vraag sprake is, van jaar tot jaar fluctueert en in zijn totaliteit duidelijk positief is;
- dat het statische concurrentie-effect na in de periode tot 1976 een positieve waarde te hebben aangenomen (met een uitschieter naar boven in de periode 1974-1975) 18), sterk verslechterde, en pas in het laatste jaar weer naar nul naderde. Deze ontwikkeling komt globaal overeen met de ontwikkeling in de totale Nederlandse uitvoer, welke eveneens in de tweede helft van de jaren zeventig sterk achterbleef bij de groei van de wereldhandel, met een dieptepunt rond 1978, waarna de uitvoerprestatie aan het einde van de jaren zeventig verbeterde. Uit een nadere analyse blijkt dat ons land vooral in een aantal verre markten, zoals de VS en Canada, en in de typische ontwikkelingslanden terrein heeft verloren, doch daarentegen in de meer nabij gelegen markten zoals die in Zuid-, Noord- en Oost-Europa terrein terugwon. Op de zeer veraf gelegen markten met min of meer ontwikkelde economieën, zoals Japan, Australië en Nieuw-Zeeland, kon ons land het marktaandeel daarentegen over het algemeen weer wel handhaven. Verder blijkt dat zich een sterke toename in het marktaandeel voordeed in de goederengroepen voedergranen, melk en room, boter en vis en visproducten; een sterke afname kon daarentegen worden waargenomen in het marktaandeel van verschillende voedselproducten, verwerkt vlees, suiker, suikerproducten en honing, granen, huiden en bont, kaas en gestremde melk, en levende dieren;
- dat het dynamische concurrentie-effect vooral in de tweede helft van de periode steeds sterk negatief was, met grote negatieve waarden in de laatste jaren. Deze uitkomst van de cms-analyse kan zonder twijfel als één van de meest opvallende resultaten van dit onderzoek worden betiteld.

De ontwikkeling van de Nederlandse agrarische export naar derde landen in de jaren zeventig, welke wordt gekenmerkt door een sterk achterblijven van de exportwaarde bij de „normale” waarde in de tweede helft van de jaren zeventig, wordt in belangrijke mate bepaald door het dynamische concurrentie-effect. Deze situatie kan daarom als ongunstig worden beschouwd, omdat een negatief dynamisch concurrentie-effect aangeeft dat agrarische exporteurs er minder goed in slaagden versnellingen

of vertragingen op de internationale markten te volgen en meer in het bijzonder om zelf groeimogelijkheden in de afzet te creëren. Telkens wanneer nieuwe afzetmogelijkheden werden aangeboord of bestaande sterk werden uitgebreid, waren het in eerste instantie veeleer de exporteurs uit andere landen die de goederen leverden welke moesten voorzien in deze nieuwe vraag. Anders gezegd: de Nederlandse leveranciers stonden meestal achteraan in de rij van leveranciers voor producten die voorzagen in de nieuw gecreëerde afzetmogelijkheden, ook wanneer hun positie op die markt traditioneel niet ongunstig was. Bij een nadere uitsplitsing van het dynamische concurrentie-effect naar regio blijkt hoezeer het initiatief bij het openbreken van nieuwe afzetmogelijkheden vooral aan leveranciers uit andere EG-landen is overgelaten op juist de markten met, naar algemeen wordt aangenomen, grote expansie- en „ontginnings”-mogelijkheden, zoals die in het Midden-Oosten, Latijns-Amerika, Afrika, het Verre Oosten en Zuid-Europa. Hierdoor werd een verlies aan export geleiden ter omvang van cumulatief circa f. 300 mln. In alle overige, over het algemeen „meer ontgonnen” markten was het effect positief of slechts licht negatief. Uit het feit dat het markteffect van ons land over het algemeen wel positief is, kan worden afgeleid dat de Nederlandse exporteurs de nieuwe markten, wanneer deze eenmaal zijn opengebroken en „ontgonnen”, vervolgens wel betreden. Het pionierswerk wordt echter in vele gevallen aan anderen overgelaten.

De agrarische export naar ontwikkelingslanden

Eén van de belangrijkste conclusies die hiervoor kon worden getrokken, was dat de relatief geringe aanwezigheid van de Nederlandse leveranciers bij het aanboren van nieuwe exportmogelijkheden in derde landen vooral die markten betrof welke gelegen zijn in de derde wereld 19). Dat is de eerste reden dat opnieuw een decompositie-analyse is toegepast 20), maar nu één die uitsluitend betrekking heeft op de export naar de derde wereld. Een tweede reden om de analyse op deze groep van bestemmingslanden toe te spitsen is gelegen in het feit dat rond 70% van de toename van de Nederlandse agrarische export naar derde landen over de beschouwde periode voor rekening komt van de derde wereld als bestemmingsgebied. Kennelijk hebben zich hier verreweg de voornaamste uitbreidingen van de afzetmogelijkheden in de derde landen voorgedaan. De derde wereld is hier om praktische redenen benaderd door de keuze van die 25 ontwikkelingslanden 21) welke de voornaamste afnemers zijn van de Nederlandse agrarische producten. Deze groep van landen kan als

18) In een qua goederengroepen en referentiegroep analoge decompositie van de Nederlandse agrarische export naar de gehele wereld over de periode 1971-1977, van C.J. Jepma en P.W. Veldman, Een analyse van de Nederlandse agrarische export, *Memorandum van het IEO*, nr. 104, Groningen, 1982, werd een zelfde effect gevonden, in die zin dat ook in deze analyse het statische concurrentie-effect in dit jaar een zeer sterke positieve waarde aannam (van bijna f. 1,2 mrd.) Een verklaring voor het sterke concurrentie-effect in dat jaar is dat zich toen een procentueel sterke prijsstijging voordeed in de voor Nederland relevante producten, welke versterkt werd door een volumestijging, omdat ons land zich in de droge zomer in dat jaar relatief goed aan deze uitzonderlijke weersituatie kon aanpassen. Kennelijk strekte dit effect zich ook uit tot de afzet naar derde landen.

19) Er dient te worden opgemerkt dat hier onder derde wereld wordt verstaan alle landen buiten het OECD-gebied, met uitzondering van vrijwel alle centraal geleide economieën en enkele niet-gebonden landen. Het begrip is dus ruim opgevat en omvat meer dan de groep landen welke algemeen als onderontwikkeld wordt beschouwd.

20) Aangezien het cijfermateriaal in deze analyse veel meer gedesaggregeerd is dan in de voorgaande analyse, was het nodig om de gegevens voor de belangrijkste incidentele fluctuaties te corrigeren. Daarom werden de vijfjaars voortschrijdende gemiddelden van de jaargegevens als inputs gebruikt.

21) Dit zijn: Egypte, Nigeria, Joegoslavië, Ivoorkust, Libië, Algerije, Marokko, de Nederlandse Antillen en Suriname, Venezuela, Brazilië, Syrië, Jordanië, Mexico, India, Singapore, Indonesië, Hongkong, Pakistan, Maleisië, Filippijnen, Zuid-Jemen, Zuid-Korea, Saoedi-Arabië, Irak en Iran.

redelijk representatief voor de gehele derde wereld worden beschouwd, omdat deze landen in 1980 67% van de Nederlandse agrarische afzet naar dit gebied (en 9,6% van de totale agrarische export) voor hun rekening namen. Daarnaast namen deze landen circa de helft van de toename van de Nederlandse agrarische export naar derde landen voor hun rekening.

De globale uitkomsten van de decompositie zijn in tabel 3 weergegeven. Op basis van deze resultaten kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- de toename van de Nederlandse agrarische export naar de ontwikkelingslanden bleef bijna 30%, en wel voor een bedrag van ruim f. 700 mln., achter bij die welke zich bij behoud van de marktaandelen zou hebben voorgedaan. De zwakke exportprestatie van de Nederlandse agrarische export naar de derde markten geldt dus voor de derde wereld in veel sterkere mate als voor de overige afzetgebieden binnen de derde markten; kennelijk heeft ons land vooral in de uitvoer naar de ontwikkelingslanden aanzienlijk terrein moeten prijsgeven aan concurrenten uit de rest van de EG;
- het bovengenoemde effect werd enigszins verminderd door een geringe positieve waarde van de structuurinvloed, welke overigens evenals in de vorige decompositie in hoofdzaak (voor circa f. 200 mln.) door het markteffect werd bepaald. Dit effect werd echter door het structurele interactie-effect grotendeels geneutraliseerd, zodat voor de totale structuurinvloed slechts een effect van ongeveer f. 75 mln. resteerde;

Tabel 3. De uitkomsten van een decompositie-analyse van de Nederlandse agrarische export naar 25 ontwikkelingslanden over de periode 1971-1980, in mln. gld.

Schaaleffect (a)		2.416	
Markteffect (b)	201		
Goedereffect (c)	97		
Structureel interactie-effect (d)	-222		
Structuurinvloed (b t/m d)		76	
Toename bij constante marktaandelen (a t/m d)			2.492
Statisch concurrentie-effect (e)	- 400		
Dynamisch concurrentie-effect (f)	- 326		
Concurrentie-effect totaal (e + f)			-726
Feitelijke toename van de Nederlandse agrarische export naar 25 ontwikkelingslanden			1.766

Bron: OECD, *Trade by Commodities*, Serie C, diverse jaargangen; eigen berekeningen.

- het concurrentie-effect werd evenals in de vorige decompositie in ongeveer gelijke mate bepaald door het statische en dynamische concurrentie-effect. Dit betekent dat het dynamische concurrentie-effect ook hier relatief zeer groot is. Dit is niet verwonderlijk, omdat immers bleek dat het dynamische residu vooral geconcentreerd was in landen in de derde wereld, en deze analyse op de belangrijkste landen van de derde wereld is toegespitst. Daardoor komt het beeld dat ontstond, namelijk van het niet present zijn van Nederlandse leveranciers bij versnellingen in de afzetmogelijkheden op „nieuwe” markten, hier nog geprononceerder naar voren.

Verder is het verloop van de verschillende effecten in de tijd berekend. Hieruit blijkt dat:

- de duidelijke positieve invloed van de structuur in het midden van de jaren zeventig zeer aanzienlijk is verminderd, terwijl in de laatste jaren van de analyse zelfs sprake was van een duidelijk negatieve invloed. Deze vermindering betrof zowel het goedereffect als het markteffect;
- het dieptepunt in de verslechtering van de marktaandelen rond 1978 lijkt te zijn gepasseerd, doch dat ook daarna 22) nog steeds sprake is van een aanzienlijk verlies van marktaandelen.

Op grond van deze bevindingen lijkt het erop dat de conclusie uit een eerder onderzoek met betrekking tot de totale Nederlandse export naar de derde wereld 23) hier voor de agrarische sector

niet volledig kan worden herhaald. Deze conclusie, namelijk „dat het probleem in de Nederlandse uitvoer naar de derde wereld in de loop van de jaren zeventig verschoven is van het concurrentievermogen naar de exportstructuur” 24), lijkt wat de landbouwexport betreft te moeten worden geamendeerd. De amendering houdt in dat in het bijzonder de agrarische export naar de ontwikkelingslanden gekenmerkt wordt door een langzaam herstel van het concurrentievermogen, hetgeen tot uiting komt in het feit dat de Nederlandse agrarische leveranciers veel minder dan de concurrerende leveranciers uit de EG aanwezig zijn bij het openbreken van nieuwe afzetmogelijkheden in de ontwikkelingslanden.

De invloed van het EG-landbouwbeleid

Een belangrijke vraag in dit verband is of het verlies van marktaandelen van de Nederlandse agrarische sector onder andere verklaard kan worden uit het feit dat de agrarische productie en handel in de EG sterk worden beïnvloed door beleidsmaatregelen. Te denken valt aan het systeem van restituties, het systeem van monetair-compenserende bedragen (mcb's) en het EG-beleid inzake voedselhulpverlening.

Het restitutiebeleid van de EG is een onderdeel van het markt- en prijsbeleid dat voor een groot aantal agrarische producten de randvoorwaarde voor de in- en uitvoer van en naar derde landen schept. De vraag in welke mate de Nederlandse concurrentiepositie is beïnvloed door het restitutiebeleid is nauwelijks te beantwoorden omdat naast kennis omtrent het restitutiebedrag per lidstaat en per produkt inzicht in de waarden van de vraag- en aanbodelasticiteiten op de diverse deelmarkten noodzakelijk is. Aangezien deze kennis ontbreekt behelpt men zich er meestal mee om het totale restitutiebedrag per lidstaat als indicator te beschouwen voor de mate waarin de exportwaarde naar derde landen voor die lidstaat door het restitutiebeleid is bevorderd. Uit berekeningen blijkt dat het aandeel in de restitutiebetalingen die naar Nederland toevloeien, overeenkomt met het aandeel van ons land in de EG-export 25).

Ook over de invloed van het mcb-systeem op de Nederlandse concurrentiepositie valt moeilijk een eenduidige uitspraak te doen, vanwege het optreden van tegengestelde effecten. Van het systeem gaat vanwege recente revaluaties in eerste instantie onmiskenbaar een subsidie-element uit op de Nederlandse agrarische sector. De franchiseregeling, die inhoudt dat niet het gehele verschil tussen de spilkoers en de slechts met grote tussenpozen aangepaste groene koers door de mcb's wordt genivelleerd, en het optreden van koersafwijkingen van de marktcoers van een valuta ten opzichte van de spilkoers in het kader van de EMS, kunnen echter een negatieve invloed op het concurrentievermogen hebben 26). Hierdoor is het saldo van beide effecten voor ons land onzeker.

Voor de agrarische export vanuit de Gemeenschap naar derde landen is het Europese beleid inzake voedselhulp een niet onbelangrijk instrument. Om na te gaan hoe de Nederlandse agrarische sector door dit beleidsinstrument is beïnvloed, kan worden uitgegaan van een criterium waarbij het aandeel van elk land in de toewijzingen in het kader van de Europese voedselhulp evenredig dient te zijn met het aandeel van dit land in de EG-export naar derde landen. Uit berekeningen blijkt dat het Nederlandse aandeel in de Europese voedselhulpverlening welke aanleiding geeft tot agrarische export, relatief erg gering is 27). Terwijl Nederland b.v. 7% van de Europese graanexporten en meer dan 30% van de zuivelexporten naar derde landen voor haar reke-

22) D.w.z. tot en met 1980; de jaren na 1980 zijn immers hier niet in de beschouwing betrokken.

23) H. de Haan en C.J. Jepma e.a., *De uitvoer van Nederland naar de derde wereld*, Onderzoek in opdracht van de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Groningen, juli 1981.

24) Idem, blz. 41.

25) Zie ook H. de Haan, C.J. Jepma en M.C. Quist, *De export van agrarische producten naar derde landen*, 1983, Groningen, blz. 128-138.

26) Zie ook De Haan, Jepma en Quist, op.cit., blz. 138-147.

27) De Haan, Jepma en Quist, op.cit., blz. 147-158.

ning nam, was het aandeel in de toewijzingen in verband met de Europese voedselhulpverlening slechts respectievelijk ongeveer 3 en 6%. Een vraag die hier evenwel in dit verband niet kan worden beantwoord is of dit geringe aandeel tot stand komt door benadeling van de Nederlandse exporteurs bij de toewijzingen ten gunste van exporteurs uit andere landen of dat Nederlandse agrarische exporteurs zich bij het verwerven van door EG-hulp gelden gefinancierde exportorders niet actief opstellen.

Op voorhand is dus niet duidelijk in hoeverre Europese beleidsmaatregelen het Nederlandse concurrentievermogen ten opzichte van andere EG-landen op derde markten negatief hebben beïnvloed.

Samenvatting

De Nederlandse agrarische sector wordt qua exportprestatie over het algemeen als één van de meest succesvolle sectoren in Nederland beschouwd. In het voorgaande is getracht de juistheid van deze gedachte te toetsen door de ontwikkeling van de Nederlandse agrarische export over een langere periode te vergelijken met die van een groep concurrenten, namelijk de EG-land-

den. Eén van de meest markante resultaten van deze analyse was dat de Nederlandse agrarische sector haar marktaandeel in derde landen (landen buiten de EG) in de jaren zeventig niet heeft kunnen vasthouden, en zelfs duidelijk terrein moest prijsgeven aan concurrerende landen uit de EG. Dit terreinverlies vond met name plaats op markten die sterk in beweging waren, hetgeen vooral de markten in de derde wereld betrof, aangezien zich daar soms explosieve vraagstijgingen voordeden. Blijkbaar waren, in geval er in deze gebieden nieuwe markten werden aangeboord of bestaande afzetkanalen in die gebieden sterk konden worden uitgebreid, het in eerste instantie veeleer de exporteurs uit andere landen die in de vraag voorzagen, en bleken de Nederlandse agrarische exporteurs op de verre markten veel minder in staat de dynamiek van de internationale markt direct te volgen of te beïnvloeden.

Ten slotte is het niet duidelijk in hoeverre dit Nederlandse verlies aan marktaandelen in de verre landen beïnvloed werd door het Europese landbouwbeleid.

C.J. Jepma
M.C. Quist